

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDE AZINLIKLARIN YETİMLERLE İLGİLİ ÇALIŞMALARINDAN BAZI ÖRNEKLER VE DEVLETİN BU KONUYA YAKLAŞIMI

Saadet TEKİN*

Öz

Yetimhaneler, yetim çocukların korunması aynı zamanda birer meslek sahibi olmaları ve böylece hayata hazırlanmaları hususunda önemli bir görev üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de vakıflar kanalıyla yetimlere yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca azınlıklar da bu konuda devletin her türlü desteğini görmüş ve kendi yetimleri için çeşitli kurumlar açarak onları güvence altına almışlardır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ve mağlubiyetle biten savaşların arkasında bıraktığı yetimlerle ilgili devletin ve özellikle azınlıkların yaptıkları çalışmalar üzerinde durulmuştur. Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu kendileri için fırsata çevirmeye çalışan güçlerin, ülkede ne kadar rahat hareket ettikleri ve devlet aleyhine alenen nasıl çalıştıkları ortadadır. Azınlıkların, yabancı devletlerin ve misyonerlerin Osmanlı topraklarında farklı amaçlar doğrultusunda yetimlerle ilgili tasarrufları, bu bağlamda açılan ya da açılması için ciddi çaba sarf edilen yetimhaneler ile bu yetimhanelerde düzenin nasıl sağlanmaya çalışıldığı ve çocuklara nasıl bir eğitim verildiği bazı örneklerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yetimhane, Osmanlı Devleti, Rum Yetimhanesi, Misyonerlik*

Abstract

In the Last Period of the Ottoman Empire and the States Approach This Issue Some Examples of Related Work to the Orphans of Minorities

Orphanages play an important role in protection of orphans and providing them with an occupation, thereby preparing them for lives. During Ottoman Empire, some attempts were made to improve the conditions (life qualities) of orphans through foundations. In addition, minorities had also obtained the state's support regarding this and had secured them by opening various institutions for their orphans. This study focuses on the work of the state and especially the minorities on the orphans left behind by the wars in the last period of defeated Ottoman State. It is clear that the foreign bodies easily took advantage of Ottoman Empire's weak position and publicly worked against the interest of the Ottomans without any resistance. In this study, by

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İzmir. E-posta: saadet.tekin@ege.edu.tr
(Makale Gönderim Tarihi: 18.12.2017 - Makale Kabul Tarihi: 14.03.2018)

giving examples, we try to find out the actions of minorities, foreign states and missionaries regarding orphans in the Ottoman territories. In this context, we also try to find out how the orphanages were opened or tried to be open with serious efforts; how these were organized: how the order was established in, and how the children were educated in these orphanages by giving examples.

Key words: *Orphanage, Ottoman Empire, Greek Orphanage, Missionary*

Giriş

Çocuklar toplumların geleceğine yön veren temel unsurlardan bir tanesidir. Dolayısıyla sağlıklı toplumlar için sağlıklı nesillere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda devletler geleceklerinin güvencesi olan çocuklara önem vermek zorundadır. Onların iyi yetişmesi ve sağlıklı bireyler olması için bir dizi önlemler almışlardır. Kimsesiz çocukların korunması, barınması, doyurulması ve eğitimleri için de çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır.

İnceleme konumuz, Osmanlı'da kimsesiz çocukların korunmasına yönelik çalışmaların nasıl yürütüldüğüdür. Fatih Sultan Mehmet döneminde açılan bazı vakıflarda eğitim, sağlık ve dini hizmetlerin yanı sıra kimsesiz ve yoksullar himaye altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Darü't Talim adı verilen okula öncelikle yetim çocuklar, onlardan boş yer kalırsa diğer fakir Müslüman çocukların alınması istenmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet vakfiyelerinde ve Kanuni'nin Süleymaniye Vakfiyesi'nde yetimlerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir¹. Daha sonraki yıllarda da yetim çocuklara yönelik çalışmalar devam ettirilmiştir. Mahalle ve köylerdeki avarız sandıkları, esnaf sandıkları ve yeniçerilere ait orta sandıkları gibi kuruluşlar kendi işlevlerinin yanı sıra ait oldukları topluluklardaki yetim çocukların okumaları ve meslek sahibi olmalarını sağlamaya çalışmışlardır².

İmparatorlukta yetimlerin malları ile ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Bu alanda ilk düzenleme 31 Aralık 1851 tarihinde yayınlanan nizamnamedir. Artan şikâyetler üzerine yetimlerin mallarının güvence altına alınması hedeflenmiş olup bununla ilgili bir birimin oluşturulması ve eytam sandıklarının kurulması kararlaştırılmıştır³. Ayrıca Emval-i Eytam Nezaretî'nin oluşturulması ve yetimi bulunan bütün terekelerin bu nezaret tarafından takip edilmesi nizamnamede belirtilmiştir. Buna rağmen yetimlerin mallarının korunması için zaman zaman fermanlar da yayınlanmıştır. 1852 tarihinde İstanbul ve Bilad-ı Selase'de ölenlerin yetimlerine kalan gayri menkullerin keşif ve diğer işlemlerinden fazla harç alınmaması, keşif bedellerinin ve tahminlerinin

¹ Yazıcı 2007, s. 16.

² Özcan 2006, s. 105; Yazıcı 2007, s. 19.

³ Özcan 2006, s. 110.

değerleri konusunda, dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Yayınlanan fermanlarda gayrimüslim yetimlerinin haklarının da korunması ile ilgili hükümler yer almıştır. Rum yetimlerinin haklarının keşişhanelerde kaybolduğu, bunun için de kilise hesaplarının incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir⁴.

Eytam sandıklarının işleyişi ile ilgili de bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamnamede yetim, dul, deli, kayıp ve bunak gibi kişilerin mal ve paralarının korunması ve değerlendirilmesi amacı ile oluşturulan bu sandıkların aynı zamanda yetimlerin nafakalarını sağlamak ve paralarını işletmekle de yükümlü oldukları belirtilmiştir. Sandıkların yönetiminden Eytam Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur. 1908'den sonra Eytam sandıklarının adı Eytam İdatat Sandığı olarak değiştirilmiştir⁵.

Yetimlerle ilgili çalışmalar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmıştır. Mithat Paşa Rumeli'de vali iken bu alanda çalışmaları başlatmıştır. Özellikle bu yıllarda Rus baskısıyla Kırım ve Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan Tatarlar ve Çerkezler Balkanlara yerleştirilmiştir. Bu olaylar gerçekleşirken, Rusya'nın uygulamaları, yol koşullarının olumsuzluğu ve iskân sırasında yaşanan aksaklıkların bir araya gelmesiyle birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu durum sokaklarda fark edilecek kadar kimsesiz çocukların ortaya çıkmasına neden olmuştur⁶. Mithat Paşa bu kimsesiz çocukların korunması ve yetiştirilip topluma kazandırılması amacı ile önce 1863 yılında Niş'te daha sonra 1864 yılında Tuna vilayetinin merkezi Rusçuk'ta ve Sofya'da İslahhane adıyla okullar açılmasına öncülük etmiştir⁷. Özellikle Niş İslahhanesi'nde, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın bölgedeki yetimler ve bakıma muhtaç kimsesiz muhacir çocuklarına hizmet verilmiştir⁸. Bu okullar karma okullardır. Bu tür okullar daha sonra İmparatorluğun diğer yerlerinde de açılmıştır. İslahhanelerde kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara ilkokul düzeyinde bir eğitim verilirken aynı zamanda da bir meslek sahibi olmaları hedeflenmiştir. İslahhaneler Nizamnamesi'ne göre; bu okullar yatılı olarak beş sınıf halinde düzenlenmiştir. Okulda sabah iki saat ilkokul düzeyinde teorik ders işleniyor daha sonrada öğrencilerin belirledikleri dallara göre işyerlerine giderek deri işçiliği, terzilik, kunduracılık gibi zanaat öğrenmeleri sağlanıyordu⁹. İslahhanelerin amacı kimsesiz çocuklara iyi bir gelecek sağlamak, onları suç ortamlarından uzaklaştırarak bir meslek sahibi yaparak,

⁴ Yıldız 2010, s. 103; *Marmaris*.

⁵ Çanlı 2003, s. 75-76.

⁶ Koç 2007, s. 40.

⁷ Akyüz 2010, s. 172.

⁸ Yazıcı 2007, s. 33.

⁹ Akyüz 2010, s. 172.

ülkeye nitelikli çalışan kazandırmaktı¹⁰. Bu kurumun yerini 20. yüzyılın başlarında Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Yetimhaneler almıştır.

Osmanlı'nın dağılma dönemindeki toprak kayıpları göç hareketine sebep olmuş ve ilk göç dalgası 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Başta İstanbul olmak üzere pek çok göçmen, kalan vatan topraklarına gelmişlerdir. Özellikle başkentte bu sayı hayli fazladır. Sokaklar kimsesiz çocuklar, dilenciler ve evsizlerle dolmuştur. Bu durum üzerine dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in isteği ve desteği doğrultusunda kimsesiz çocuklar ile yoksul ve engelli kişilerin bir araya toplanması, çocukların zanaat sahibi olmaları, yaşlı ve kimsesizlerin de son günlerini huzur içinde geçirmelerini sağlamak amacı ile 1896 yılında Darü'l-aceze açılmıştır¹¹. Burada din, dil, ırk cinsiyet farkı gözetilmeksizin sokağa bırakılmış çocuklar, yaşlılar, engelliler koruma altına alınmaya çalışılmıştır.

1890'lı yıllarda Ermeni olayları şiddetlenmiş ve bu olaylar sırasında hayatlarını kaybedenlerin yetim kalan çocukları uluslararası politika konusu olmuştur. Bu yetimlerin devlet himayesine alınması, misyonerlerden korunması amacı ile birçok vilayete yetimhane yapılması düşünülmüştür. Fakat maddi zorluklar ortaya çıkınca daha küçük bir proje hayata geçirilmiştir. 1903 yılında İstanbul'da II. Abdülhamid'in girişimiyle Darülhayr-ı Âli açılmıştır¹². Çalışmalar Ermeni yetimlerine yönelik başlatılmışsa da bu kurum göçmen çocukların yanında kimsesiz Müslüman çocuklar için de bir yetimhane haline gelmiştir. Buraya Hazine-i Hassa'dan mali destek sağlanmışır. Darülhayr-ı Âli, sanayi mektebine hazırlık niteliğinde bir yetimhane olarak düşünülmüştür. Eğitim süresi bir yılı hazırlık olmak üzere yedi yıldır. Yetimhaneye 40 erkek ve 40 kız toplam 80 çocuğun alınması ve alınacak çocuklarında beş yaşından küçük, yedi yaşından da büyük olmaması kararlaştırılmıştır. Fakat bu uygulanamamış buraya sadece erkek yetim çocuklar alınmıştır. Bu kurum 22 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan bir kanunla kapatılmıştır¹³. Kanunda okulun hangi gerekçe ile kapatıldığı açıklanmamıştır.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra özellikle Kafkaslardan ve Kırım'dan önemli bir göç olayı yaşanmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu göçle gelen dul ve yetimlerin devlet tarafından koruma altına alınıp bir meslek sahibi olmaları için bazı sosyal kurumlar oluşturulmuştur. 20. yüzyılın başlarında yaşanan Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı da Osmanlı'nın başına benzer sorunlar açmıştır. Bu savaşlarda kaybedilen topraklardan yaşanan göç

¹⁰ Karatay 2007, s. 111.

¹¹ Güdek 2012, s. 81-82. Özkan 2016, s. 213.

¹² Kapıcı 2013, s. 169.

¹³ Özbek 1999, s. 16.

olayı ve savaşta şehit düşen askerlerimizin yetim kalan çocukları devleti yeni arayışlara sevk etmiştir. Zira mevcut kurumlar yetersiz kalmıştır. Göç edenlere Anadolu'da toprak tahsis edilirken şehit yetimleri için de 1914 yılında darüleytamlar açılmıştır¹⁴. Fakat açılan bu darüleytamlar yeterli olmamıştır. Zira yetim sayısının 100.000 civarında olduğu ve bunun ancak 11.680 kadarının devletin açmış olduğu 65 yetimhaneye yerleştirildiği, geri kalan yetimlerin büyük çoğunluğunun açıkta kaldığı anlaşılmaktadır¹⁵. Daha sonra bu darüleytamlara diğer yetimler de yerleştirilmiştir. Bunların dışında ülkedeki misyoner mekteplerinde barınan fakat daha sonra sahipsiz kalan çocuklar da buralarda güvence altına alınmıştır. Darüleytamlar da daha önceki bahsettiğimiz sosyal kurumlar gibi sadece kimsesizlerin barındığı yer olmayıp, buraları eğitim ve meslek edindirme amaçlı yerlerdir¹⁶.

Islahhanelerde ve daha sonra açılan Darülaceze'de Müslim ve gayrimüslim kimsesiz çocuklara sahip çıkılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yabancılara ve gayrimüslimlere ait yetimhaneler de açılmıştır¹⁷.

Osmanlı'da Yetimhanelerle İlgili Çalışma ve Yönetimlerine Dair Örnekler

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti birçok sorunla mücadele etmek zorun kalmıştır. Büyük kayıplarla sonuçlanan savaşlar ve elden çıkan topraklar üzerinde yaşayan Türklerin zorunlu göçü sırasında birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu durum pek çok çocuğun kimsesiz kalmasına sebep olmuştur. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrası 1.000.000'dan fazla insan başta İstanbul olmak üzere Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır¹⁸. Bu olaylar sırasında hayatlarını kaybedenlerin yetim kalan çocukları ve dul kalan eşleri güvence altına alınmaya çalışılmıştır. İstanbul'da Gülhane'de dul ve yetimler için bina tahsis edilmiştir. Çok sağlıklı olmayan bu binada, zaman içerisinde önemli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Yönetim bu sıkıntıları gidermek için harekete geçmiştir. Bu amaçla binaları inceleyen Alman Amariç, yönetime bir layiha vererek bu konuda gerekli tedbirlerin alınması hususunu dile getirmiştir. Buna göre, Amariç'in raporunda; Dul ve Yetimhanenin zaten harap olduğunu, üstelik depremden dolayı da büyük zarar gördüğünü bu yüzden de vakit kaybedilmeden süratle tedbir alınmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Dul ve Yetimhanenin tamirâtı için hazinedeki

¹⁴ Müezzinoğlu 2012, s. 401.

¹⁵ Sofuoğlu 2003, s. 53-54.

¹⁶ Özkan 2016, s. 216.

¹⁷ Özkan 2016, s. 220.

¹⁸ İpek 1994, s. 232.

avarız akçesinden 215 bin kuruş ayrılması planlanmış, fakat binanın işlevsel hale getirilmesinin söz konusu olamayacağı anlaşılmıştır. Bu dönemde savaş sırası ve sonrasında göre, Bulgaristan ile Rumeli'nin doğusundan göç edenlerin sayısında azalma görülmüş olup, nadiren Rusya'dan diğer vilayetlere göç edenlerin İstanbul'a gelmeleri söz konusudur. 1880'lerin sonlarına doğru dulhanenin günlük mevcudu 177 kişi olup, bunun 176'sı erkek 1 tanesi kadın, yetimhanenin günlük mevcudu ise 127 kişidir. Bunun da 85'i erkek 42'si kızdır¹⁹. Bu durum süreç içerisinde Dul ve Yetimhane 'ye iâşe için gelenlerin sayısının azalacağını göstermektedir. Dul ve Yetimhane 'de yeni bir düzenleme yapılması ve bu düzenlemeye göre tedavi için kadın hastaların nisa hastanesine, erkek çocuklardan bu hastaneye nakli caiz olmayanların Gureba-i Müslim ve Altıncı Daire-i Belediye hastanelerine nakledilmeleri uygun görülmüştür. Boşaltılacak olan Dul ve Yetimhane 'deki dulların Darülaceze'ye; erkek çocukların mektebe ve Külhane'deki askeri mektebe devam edenlerin seneleri ve derece-i ihtisasları müsait ise Mektebi Askeriye-i Şahaneye devam etmelerine; yaşı küçük olanların ise hal ve tahsillerine göre Tophane ve Tersane-i Amire sanayi alaylarına yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kız çocuklarının da tahsil ve yetenekleri uygun bulunanların Leyli Sanayi mektebine gönderilmesi, yaşı çok daha küçük olan kız ve erkek çocuklarının ise infak ve iâşeleri karşılanmak suretiyle kurumun tahliyesine kadar kalmaları ve sonra devletçe belirlenen yerlere nakillerinin yapılması uygun görülmüştür²⁰.

Belgeden de anlaşılacağı gibi devlet, gücü oranında kimsesiz çocuklarla ilgilenmeye ve onların daha rahat bir ortamda yaşamalarını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca yetimhanede bulunan bu çocukların eğitimleri ve meslek sahibi olmaları için de çalışmalar yapılmıştır. Maarif Nezareti'ne 1306 senesinde yazılan bir yazıda; yetimhanede bulunan kız çocuklarından isteyenlerin İnas Sanayi Mektebi'ne kayıtlarının yapılarak kabul edilmeleri talep edilmiş olup, aslında 1303 senesinde çocukların kabul edilmesine rağmen mektebe başlayamadıkları, bu durumun da düzeltilmesi istenmiştir²¹. Belgeden de anlaşılacağı gibi yetimhanedeki kız ya da erkek çocukların meslek edinmesi ve yetimhaneden ayrıldıktan sonra da suça bulaşmadan geçimlerini sağlayabilmeleri için devletin bu konunun takipçisi olduğunu ve çaba sarf ettiğini söyleyebiliriz.

¹⁹ B.O.A., Y.PRK.MF., 01/51, 01.B.1304.

²⁰ B.O.A., İ.DH. 1324/ 1313/M.1, 02.M.1313.

²¹ B.O.A., DH. MKT., 1581/ 12, 29.R.1306.

Ermenilerin ve Misyonerlerin Yetimlerle İlgili Çalışmaları

19. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da yetimhanelerin yaygınlaştırılmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu tarihlerde Anadolu'da kimsesiz çocukların sayısı artmış olup, çocuklara devletin sahip çıkması gerekmiştir. Aksi takdirde misyoner amaçlı kişiler tarafından bu çocukların kullanılabilceği endişeleri mevcuttur. 1890'lı yıllarda Ermeni tedhiş olayları şiddetlenmiş ve ortada birçok yetim çocuk kalmıştır. Yetimler Hıristiyan misyonerlerin ilgi alanına girmiş ve Anadolu'da nüfuzlarını artırmak için bu çocukları kullanmak istemişlerdir. İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve Amerikalılar Anadolu'da yetimhaneler açarak onların barınma ve eğitim sorunlarını çözmek aynı zamanda da kendi düşünceleri doğrultusunda, yani Ermeni kimliğinin korunması ve ileride Ermenilerin bağımsızlığının sağlanması için onları bu hedef doğrultusunda yetiştirmeyi düşünmüşlerdir. Ermeni olayları ve yetimler uluslararası politika malzemesi olarak Osmanlı'nın aleyhine kullanılmak istenmiştir. Bunların önüne geçilebilmesi için devletin harekete geçmesi ve orada yaşanan sorunları çözerek yetimlere sahip çıkması gerekiyordu. Nitekim misyonerlerin Diyarbakır vilayeti dahilinde yer alan Palu kazası ve Çüngüş nahiyesinde bu amaçla yetimhane açtıkları ve buraya topladıkları çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığı bildirilmiştir. Ayrıca bölgedeki misyonerlerin ve fesatçıların çalışmalarının ahalinin kafasını karıştırdığı, buna engel olmak için de devletin Anadolu'nun münasip bir yerine büyük bir yetimhane açması ve bu yetimhaneye de her milletten yetim çocuğun kabul edilmesinin faydalı olacağı dile getirilmiştir. Yine bu yetimhanede eğitime gereken önemin verilmesi, ders programlarının yetimlerin milliyetlerini koruyacak şekilde düzenlenmesi, bu doğrultuda ders kitaplarının hazırlanarak okutulması ve böylece misyonerlerin yıkıcı faaliyetlerinin ve fesatçıların önünün kesilmesi istenmiştir²². Buradaki amaç kuşkusuz toplumun ayrıştırılmasına izin vermemek ve bu yöndeki çalışmalara engel olmaktır.

Ermeni yetimleriyle ilgili çalışmalar farkı kanallardan yürütülmüştür. Yabancıların ve misyonerlerin dışında kiliseler ile Ermeni Patrikhanesi de bu işle meşgul olmuştur. Anadolu'da Ermeni tedhiş olaylarının yaşandığı ve yetim sayısının fazla olduğu yerlerden bir kısım yetim çocuğun alınarak Dersaadet'teki Ermeni Yetimhanesi'ne yerleştirilmesi için izin talep edilmiştir. Bu istek yönetim tarafından dikkate alınmış ve gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra, yetimlerin buldukları yerlerde ihtiyaçlarının karşılanamadığı gerekçesiyle izin verilmiştir²³. Yine bu dönemde Ermeni patrikliği yetimlerle

²² B.O.A., İ.HUS., 74/59, 19.Z.1316.

²³ Yıldız 2010, s. 106.

ilgili çalışmalara devam etmiş olup, Dersaadet'te yeni bir yetimhanenin yapılması için harekete geçmiştir. Şehremaneti Celilesi'ne yazılan bir yazıda Yedikule haricinde bir yetimhane inşaatına ruhsat verilmesi istenmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde yetimhane için düşünülen mahallin bir vakfa ait olduğu, dolayısı ile yetimhane için başka bir arsanın temin edilmesi bildirilmiştir²⁴. Fakat bu konuda sıkıntılar yaşanmıştır. Zira Dersaadet'te yeni bir yetimhane yapılmasına ruhsat verilmesine rağmen sorun çözümlenemeyince, Meclis-i Vükela kararıyla müsaade edilen Ermeni Yetimhanesi için yer bulunması hususunun hızlı bir biçimde neticelendirilmesi istenmiştir²⁵. Yazışmalardan anladığımız kadarıyla yer konusundaki anlaşmazlıklar devam etmiştir. Zira bir başka belgede Yedikule'de bulunan Ermeni Hastanesi'ne bağlı yetimhanenin, Çamlıca Caddesi'nde inşası için gerekli resmi işlemler yapılmış olmasına rağmen, bu bölgenin İslam Mahallesi olmasından dolayı uygun olmayacağı belirtilerek, Yedikule gibi bir mahalde yapılması istenmiştir²⁶. Görüldüğü gibi devlet sorunu çözmek için ciddi çaba sarf ederken, pek çok unsuru göz önünde bulundurarak yer konusunda hassasiyet göstermiştir.

Ayrıca yetimhanelerdeki çocuklar için zaman zaman çeşitli etkinlikler de yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi de Yedikule Ermeni Hastanesi ve bitişiğindeki yetimhanede kalan çocuklar için düzenlenen konserdir. Konserin Pazar günü Tepebaşı Tiyatrosu'nda saat sekize doğru başlaması ve dokuz çeyrekte tamamlanması planlanmış ve herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadan konser icra edilmiştir²⁷.

Osmanlı vatandaşlarının dışında yabancı ülkelerin de kimsesiz çocuklarla ilgili girişimlerde bulduklarını ve bazı şehirlerde yetimhaneler açtıklarını ifade etmiştik. Kuşkusuz imparatorluğun içinde bulunduğu koşullardan da yararlanarak yapılan bu çalışmaların altında farklı amaçlar yatıyordu. Mesela Almanya yakın ilişki içerisinde bulunulması onların her alanda daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda Almanlar İstanbul, İzmir ve Beyrut'ta birer, Kudüs'te üç yetimhane açmışlardır²⁸.

Fransızlar da Anadolu'nun değişik yerlerinde birçok yetimhaneler açmışlardır. Ayrıca Dersaadet'te de yetimhane açmak için Fransız rahipler harekete geçmişlerdir. Yazışmalardan anlaşıldığına göre birkaç yüz yetimin barınabileceği büyüklükte ve Çukurbostan'da Avusturya Sefarethanesi civarında bir yer düşünülmüştür. Bu iş için rahiplere Fransa yönetimi tarafından

²⁴ B.O.A., DH.MKT., 2416/73, 25.C.1318.

²⁵ B.O.A., DH.MKT., 2437/41, 18.Ş.1318.

²⁶ B.O.A., İ.HUS., 142/92, 24.R.1324.

²⁷ B.O.A., Y.PRK.ŞH., 11/125, 27.Z.1319.

²⁸ B.O.A., HR. HMŞ. İŞO., 136/14, 28.Ar.1331.

40 bin frank verilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra yetimhane inşaatı için bir arsanın verileceği Fransız sefaretine bildirilmiştir²⁹. Fransız rahiplerin inşa ettirecekleri yetimhane için verilen bu arazide dikili olan ağaç ve sebzelerin, erken hasat edilmesinin gerekliliği üzerine, ürün bedeli olarak 7499 kuruş bahçıvanlara ödenerek mağdur olmalarına da engel olunmuştur³⁰. Görüldüğü gibi emperyalist devletler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanmışlar ve azınlıkları da kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Kuşkusuz devlet kendi halkına karşı görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilseydi yabancıların yetimhane açmasına gerek kalmayacaktı.

Yetimlerle İlgili Rumeli'deki Çalışmalar

Ermeni yetimlerle ilgili Anadolu'da ve Dersaadet'te yapılan çalışmaların yanı sıra Balkanlarda da yetim kalan çocuklarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Rumeli Vilayeti'nde firar edenlerin geride kalan yetim çocuklarıyla ilgilidir. Bu çocuklar için uygun olan yerlere yetimhane inşa edilmesi gündeme gelmiş³¹ ve Sofya'da bir yetimhane yapılması planlanmıştır. Yapılacak olan yetimhaneye kimsesiz çocukları toplamak amacıyla İrlandalı Mahoni isimli bir kişi bölgeye gitmiştir. Mahoni'nin sadece Sofya'da değil diğer Bulgar şehirlerine de gideceği ve bu yönde çalışmalar yapacağı bildirilmiştir³². Mahoni'nin gideceği yerlerin Varna, Burgaz, Aydos ve Yanbolu olduğu anlaşılmış, hakkında tahkikat yapılması için de Varna ve Burgaz memurluklarına durum bildirilmiştir. Mahoni'nin Varna'ya gelmesiyle birlikte hakkında tahkikat yapılmış ve bu tahkikata göre burada iki gün ve iki gece kaldığı tespit edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan araştırmaya göre de Varna'da yetimhaneye gidebilecek bir iki çocuktan başka yetim görememiş olduğunu bahane ederek, Sofya'daki yetimhaneye firar edenlerin yetim çocuklarını toplamadığı, bu seyahatinde yetimlerden ziyade siyasi bir amacı olduğu ve bu yönde çalıştığı anlaşılmıştır³³. Bu siyasi çalışmaların neler olduğu aşikârdır. Zira 20. yüzyılın başlarında bu topraklarda gayrimüslimlerin ayrılıkçı faaliyetleri had safhaya ulaşmıştır. Anadolu'da olduğu gibi bu coğrafyada da yetim çocuklar farklı amaçlar için kullanılmaya çalışılmıştır.

²⁹ B.O.A., İ.HR., 221/12828, 18.Ra.1283.

³⁰ B.O.A., İ.HR., 221/12899, 13.Ca.1283.

³¹ B.O.A., A.MTZ.(04), 109/20, 05.Za.1321.

³² B.O.A., A.MTZ. 111/46, 08.Z.1321.

³³ B.O.A., Y. MTV. 258/7, 01.M.1322. AMTZ.(04), 113/21, 4.M.1322.

Rumların Yetimlerle İlgili Çalışmaları ve Bir Yetimhane Nizamname Örneği

Osmanlı vatandaşı Rumların da yetimlerle ilgili birçok çalışmaları vardır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlarda Rum yetimlerin barınması ve meslek edinmesi bağlamında yetimhanelerin açılması söz konusu olmuştur. Bunlardan biri de Yanya'da açılmıştır. Yorgi İstavro adlı bir Rum, Yunan bankasına vakfettiği bir meblağ ile Yanya kasabasının Behram Paşa Mahallesi'ndeki bir arsa üzerine Rum yetimhanesi inşa edilmesini vasiyet etmiş ve yetimhanenin idaresi içinde bir nizamname hazırlamıştır. Bu nizamname özetle şöyledir;

Birince madde: Yorgi İstavro'nun Yanya'da yaptıracığı yetimhaneye Yanya kasabası ve kazasında yaşayan fakara ahalinin Rum milletinden olan yetim ve gariban çocuklardan tercih yapılacaktır. Alınacak çocuklar sekiz yaşından 12 yaşına kadar olacaktır. Burada çocuklara okuma yazma ve meslek edindirme hedeflenmiştir.

İkinci madde: Mevcut meblağa el sürülmeksizin yetimhanenin gelirleri nispetinde yetimhaneye alınacak yetim sayısı belirlenecektir.

Üçüncü madde: Belirtilen şartların dışında buraya alınacak yetim çocukların işe ve talimleri ve diğer koşullar idare tarafından belirlenecektir.

Dördüncü madde: Anılan yetimhaneye toplanan para üç sınıfa taksim edilecektir. Birinci sınıf beş adet Osmanlı lirası, ikinci sınıf beş liradan 30 liraya kadar, üçüncü sınıf ise 30 liradan yukarı yardım edenlerden ibaret olacaktır. 100 liradan yukarı yardım edenler olur ise yetimhanenin uygun bir yerinde isimleri yazılacak ve ayrıca deftere kaydedileceklerdir.

Yetimhanenin İdaresinin Vazifesi

Beşinci madde: Yorgi İstavro'nun vasiyetnamesinde yetimhanenin idari heyetinde Yanya Metropolit'i de yer alacak ve Yanya'ya geldiğinde idari heyette katılacaktır. İdari heyet azalarından biri vefat ederse yahut Yanya'dan ayrılır ise yerine oy çokluğu ile bir başkası seçilecektir.

Altıncı madde: İcra memuriyetine ikisi devam etmek üzere idare heyeti tarafından, ikisi de bir defa olarak azadan biri başkan yardımcısı, biri kâtip ve diğeri de sandık emini olacaktır. Başkan yardımcısı lüzum gördüğünde heyeti toplayacaktır.

Yedinci madde: Metropolit yetimhanenin idesinde mütemadiyen söz sahibi olacak ne zaman münasip görürse idare heyetine katılacak ve başkan yardımcısı olduğu halde toplantıya başkanlık yapacaktır.

Sekizinci madde: Başkan yardımcısı, Metropolit Efendi'nin, Osmanlı yönetiminin ve idare heyetinin alacağı kararları icra edecektir. Aynı zamanda yetimhanenin harcamalarına ilişkin konuları kâtiple birlikte yerine getirecektir.

Başkan yardımcısı Yanya'da bulunmadığı veya başka bir mazereti olduğu takdirde azadan biri bu makama vekâlet edecektir.

Dokuzuncu madde: Kâtip bütün yazışmalardan ve evraklardan sorumludur.

Onuncu madde: Sandık emini yetimhanenin nakdi idaresine memur olduğundan senevi bu depoya dahil olan her kalemi ve harcamaları kayıt altına alacak, tahsisat pusulaları Reisi Sani tarafından imzalanacaktır.

On birinci madde: Yetimhanenin idare heyeti 15 günde bir heyetçe yahut azasından biri yetimhaneye gelip memurları ve diğer çalışanlar ile çocukların durumu tetkik edecek, yetimhanede gerekli tadilat, düzenleme vs. yapılacak ise bir program hazırlanacak ve hazırlanan program tatil günlerinde gerçekleştirilecek. Yapılacak olan düzenlemeler için Yorgi İstavro'nun, mütevellî heyetinin ve devlet yetkililerinin kararlarına müracaat edilecektir. Yetimhanede yapılması düşünülen düzenlemeler ile ilgili olarak Yanya ve yahut Dersaadet gazetelerin de yayınlanarak ilan edilecektir. Yapılacak olan bu düzenlemeler için fevkalade bir masraf söz konusu olur ise yetimhanenin asıl malına helal getirmeksizin çözüm bulunacaktır.

Yetimhanenin Memurları ve Vazifeleri

On ikinci madde: Yetimhanenin memur kadrosu; gelir gider hesaplarından sorumlu müdür, hizmetçi, aşçı ve hocalardan ibaret olup, bunlar sürekli yetimhanede kalacak ve ikamet edecekler, idare heyeti tarafından kendilerine tahsis edilecek maaşı alacaklardır. Bu memuriyetlere ehliyet sahibi kişiler alınacaktır.

Dördüncü Bölüm: Müdürün Vazifesi

On üçüncü madde: Memurlar müdürün hizmetinde olacaklar ve görevlerini icra ederken müdüre itaat edecekler. Görevlerinde yanlış yapanların maaşlarından 100 kuruş kadar kesinti yapılacak ve hakkında soruşturma başlatılacaktır. Soruşturma neticesinde hazırlanan rapor idareye takdim edilecektir. Yetimhanenin meslek hocaları yetimhaneden kaç çocuğun ihraç edileceğine ve yeni alınacak çocukların talim ve tedrisleri ile sanayiye kaç çocuğun gönderileceğine karar vereceklerdir.

Beşinci Bölüm: Vekili Harcın Vazifesi

On dördüncü madde: Yetimhanenin vekil harcı müdürden emir alacak, aldığı emre uygun olarak yetimlerin nafakalarına ve eşyalarına ilişkin defter tutacak ayrıca tüm masraflar da deftere kaydedilecektir. Bu işlem her gün yapılacak ve gün sonunda bu defter müdüre teslim edilecektir. Aybaşında muhasebeci tarafından tanzim edilecek ve müdür tarafından gözden

geçirildikten sonra adı geçen muhasebeci, ödeme yapması için düzenlenen evrakı sandık eminine sunacaktır. Sandık emini yetimhanenin tüm malları ve gayri menkullerinin muhafazasına dikkat ederek yetimhane ambarında mevcut olan eşyanın ayrıntılarıyla defterlerini tutulup, ambara yeni giren ve çıkanların kayıt altına alınması sağlayacaktır.

Altıncı Bölüm: Mubassırın* Vazifesi

On beşinci madde: Mubassırın okuma yazma bilmesi, mümkün ise sıbyan mektebi hocalarından olması şarttır. Mubassır yetimhanenin kurallarına dikkat edecek, iki çocuk ile birlikte koşullarda düzeni sağlayacaktır. Eğer vukuatlar birden çok ise yetimlerin en büyüklerinden birer kişi koşu başına gardiyan olarak tayin edilecektir, yanına aldığı yetimlerden biri çocukları gezmeye götürecektir, diğeri ise çocuklar jimnastik yaparken ve oyun oynarken yanlarında bekleyecek ve daha sonra onlarla birlikte yemek yiyecektir. Hocasına mümkün olduğu kadar derslerde de yardımcı olacaklardır.

Yedinci Bölüm: Talim

On altıncı madde: Yetimhanedeki hocaların her biri nizamnamenin 13. ve 15. Maddelerine uygun olarak görevlerini yerine getireceklerdir. Yetimhanede çocuklara okuma-yazma, ilmi hesap, ilmi akaid, terbiye-i talim ve tedris edilecek edep dersleri sabahtan alafranga saat 10'a kadar verilecek. Günün geri kalan kısmında ise sanayi öğrenimine ayrılacaktır. Küçük çocuklar bundan müstesna tutulacaklar. Dışarıda işleri olmayanlar ise öğleden sonra dahi müsait derslerine çalışacaklardır.

Sekizinci Bölüm

On yedinci madde: Yetimhane içinde, muallim ve diğer eğitimciler marifetiyle eğitim ve öğretim verilecek. Sanayide de meslek öğrenecekler. İdare heyeti bunlar için daha elverişli olan sanayi kollarını tespit edecek. Sanayi tahsili alafranga saat 10'dan akşama kadar devam edecek. Aralarda yemek ve dinlenme vakitleri heyet-i idare tarafından yetimhanenin bilhassa dâhiliyesi hakkında tanzim olunacak programında teyit ve tahdid olunacaktır.

On sekizinci madde: Üstatların kullanacakları kıymetli aletlerin yarısı yetimhane sandığından karşılanacaktır.

On dokuzuncu madde: Yetimhanede imal olunan eşyadan yüzde ikisi vergi olarak alınacak ve geri kalan kısmı yetimlerin olmak üzere yetimhaneye ayrılacaktır.

*Okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kimse.

Dokuzuncu Bölüm: İmtihanlar

Yirminci madde: Senede bir gün, İdare heyetinin de hazır bulunduğu bir ortamda, tüm çocuklar imtihan edileceklerdir. Çocukların kaydettikleri ilerleme için ehli kimseler tarafından tespit edilecektir. Ayrıca bu imtihandan başka İdare Heyeti azasından bir kişinin de hazır bulunduğu yetimhane memurları tarafından çocukların ahlaki durumları da tahkik edilecektir.

Yirmi birinci madde: Belirlenen üç kategoride başarılı ve yetenekli öğrencilere ödüller verilecektir.

Onuncu Bölüm: Eytam Sandığı

Yirmi ikinci madde: Yetimlerin yetimhaneden ayrılırken ellerinde bir sermaye olması için eytam sandığı tesis olunacaktır. Bu gerekçeyle nizamnamenin 19. Maddesinde yazılmış olanlar ile 21. maddesinde yer alan ödüllerin bedellerinden oluşan meblağ yetimin yetimhaneyi terk edeceği zamana kadar müdür tarafından tutulacak deftere kaydedilecektir. Ayrıca bu sayfaya eytamın sanayide kazandığı miktar ile imal edeceği eşyadan elde edilen kazancı günü gününe not edilecektir. Bunların yanı sıra sanayide görülecek ihmali ve kusurundan dolayı kendisine verilecek cezayı nakdisi de bu sayfaya yazılacaktır.

Yirmi üçüncü madde: Yorgi İstavro'nun vasiyetnamesi ile mensub mütevellilerin nizamnameyi eksiksiz uygulamaya dikkat etmeleri belirtilmiştir. Ayrıca müteveli heyetinin üç kişiden oluşacağı, vefat durumunda ne yapılacağı yazılmıştır³⁴.

Bu nizamnameye göre Yanya'da açılacak olan yetimhaneye sekiz ile on iki yaş aralığında, bu bölgede yaşayan Rum yetimler ile gariban Rum çocukları alınacaktır. Yetimhanenin mevcudu gelirlere göre tespit edilecektir. Yetimhaneye yapılacak yardımlar düzenli olarak kaydedilecektir. Yetimhanenin müteveli heyetinde Rum Metropolitleri de yer alacaktır. Yetimhanenin işleyişinin de nasıl olacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. 15 günde bir yetimhane denetlenecek ve yapılması planlanan düzenlemeler için devlet yetkililerinin kararları da dikkate alınacaktır. Burada çalışacak personelin nitelikleri, görevleri ve maaş ödemelerinin nasıl alacağı tespit edilmiştir. Burada barınan çocukların ders programları teorik ve uygulamalı olarak düzenlenmiş olup onların bir meslek sahibi olmaları hedeflenmiştir. Yetimhaneden ayrılma zamanı gelen çocukların ellerinde bir miktar sermaye olması düşüncesiyle de çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda yetimhanede üretilen ürünlerin %2'si dışında kalan miktarı, çocukların sanayideki kazançları ve ürettikleri eşyalardan kazandıkları

³⁴ B.O.A., HR.HMŞ., 159/72, 3.KS.1291.

ile aldıkları ödüller belli bir yerde toplanarak bir birikim oluşturulması planlanmıştır.

Yedikule Civarında Rum Yetimhanesi Yapılması İçin Çalışmalar

Osmanlı İmparatorluğu'nda yetimhanelerle ilgili çalışmalar yapılırken yer konusunda zaman zaman görüş ayrılıkları ve tartışmalar meydana gelmiştir. En çok üzerinde tartışılan ve birçok yazışmaya konu olan Yedikule civarındaki Rum yetimhanesidir. Bu yetimhane büyük depremde yıkılmıştır. Rum cemaati ve Rum Patrikliği hemen devreye girip yeni bir bina inşa etmek için yer ve izin çalışmalarını başlatmıştır. Seçilen yer yıkılan yetimhanenin hemen önünde Küçük Balıklı olarak anılan arsadır. İnşaat ruhsatı için Patrik, belediye meclisine dilekçesini verir³⁵. Verilen dilekçeye istinaden Şehremini arsa için tahkikat yapılması hususunda gerekli yerlere evrak göndermiştir. Bu evraka cevaben Mirahor Rum Mahallesi ahalisi tarafından gönderilen arzuhalde, yetimhane yapılması istenen Sultan Bayezid Han-ı Veli Hazretleri evkafından olan arsanın adı geçen mahalleye kabristan olarak tahsis edilmiş olduğu iddia edilmiştir. Bu arsanın adı geçen mahalleye kayıtlı olduğunun tasdik edildiği ve eskiden olduğu gibi kabristan olarak bırakıldığı bildirilmiştir. Fakat Evkaf-ı Hümayun Nezareti bahsedilen arsanın, kabristan olarak vakfedildiğine ve mukataaya merbut edildiğine dair kaydın bulunmadığını bildirmiştir³⁶.

Bu konu hakkında Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi'nin 23 Cemaziyelevvel 1316 tarihli mazbatasında da benzer ifadeler yer almıştır³⁷. İlerleyen zamanda da bu arsanın kime ait olduğu ve inşaat için gerekli izinlerin verilmesi yolunda yazışmalar devam etmiştir³⁸. Adliye ve Mezahip Nezareti'ne yazılan yazılarda ise Yedikule'de üzerine Rum yetimhanesi yapılmak istenen Küçük Balıklı arsasının vakfa ait olup Mirahor Mahallesi'ne kabristan olarak verildiğinin iddia edilmesi üzerine Patrikhane'nin tasarruf senesinde belirtilen arsa olup olmadığının soruşturulması ve konunun açıklığa kavuşturulması istenmiştir³⁹. Belgelerde, tezkerelerde Küçükbalıklı namıyla bir kayda rastlanmadığı ifade edilmiş olup, Fatih Umumhane Mahallesi'nde 43 ve 44 numaralı arsaların Rum maşatlığına bağlı ve Rum cemaatine ait olduğu belirtilmiştir. Yetimhane yapılması planlanan arsanın da yukarıda belirtilen üç kita arsadan biri olduğu ve bu arsanın Rum hastanesinde vefat edenlere mahsus kabristan olduğu, ama aynı zamanda umum Rum cenazelerinin de buraya defnedildiği, 40 sene evvel defin

³⁵ B.O.A., BEO.D., 950/71214, 9.Z.1314.

³⁶ B.O.A., Y.A.RES., 95/46, 23.Ca.1316.

³⁷ B.O.A., İ.AZN., 32/7, 7.Ş.1316.

³⁸ B.O.A.DH.MKT., 2174/65, 22.L.1316, DH.MKT., 2174/49, 28.L.1316, DH.MKT., 2178/74, 04.Za.1316.

³⁹ B.O.A., DH.MKT., 2205/117, 11.M.1317.

işleminin kesildiği ve yetimhaneye tahsis edildiği açıklanarak bu arsanın hastaneye ait olduğu ifade edilmiştir. Patrikhane ve Mirahor Mahallesi'nin Rum ahalisinin bu iddiaları üzerine Defter-i Hakani Nezareti Celilesi* tarafından yapılan araştırma sonucu Küçükbalıklı arsası namıyla bir kayda tesadüf edilmediği, 43 ve 44 numaralı arsaların Rum maşatlığına tabi olup Rum cemaatine mahsus olduğu yetimhanenin yapılması planlanan arsanın beyan edilen arsa olup olmadığı araştırılması kararı verilmiştir. Yapılan tahkikat sırasında buranın İslam kabristanı olduğu da ileri sürülmüş olup, bu durum Mirahor Mahallesi İslam ve Rumlar arasında ihtilafa yol açmıştır. Bu itilafın bir an önce giderilmesi istenmiştir⁴⁰. Tahkikat neticesinde adı geçen arsanın İslam kabristanı olmadığı ve Rum yetimhanesinin inşaatı için ruhsat verilmesi gereği belirtilmiştir⁴¹. Fakat bu tartışmalı durumun neticelendirilemediği, daha sonraki yazışmalarda da bu iddianın devam ettiği anlaşılmaktadır⁴². Nihayet üzerine yetimhane yapılması planlanan Küçükbalıklı denilen arsasının Şurayı Devlet kararıyla ve İrade-i Seniye ile buyurulan, çevresine duvar çekilip mukataaya raptedilen arsa olduğu ve İslam kabristanı olmadığı anlaşıldığı bildirilmiş ve mezkûr arsanın mukataaya raptıyla üzerine Rum yetimhanesi inşası için gerekli çalışmaların Şehremaneti'ne tebliğ kılınıp Dâhiliye Nezareti'ne havale dilmesi ve Patrikhane ile Adliye ve Mezahip Nezareti'ne yazılı olarak malumat verilmesi istenmiştir⁴³.

Uzun tartışmalara yol açan bu ihtilafı konu sonunda çözülmüş ve Küçükbalıklı denilen arsa üzerine yetimhanenin inşası için gerekli izin alınmıştır. Buna göre yetimhanenin yapılması planlanan Küçükbalıklı isimli arsa üzerine inşaat ruhsatı için Rum Patrikliği'nin vermiş olduğu dilekçeye binaen Şehremaneti Celilesi'nce yapılan tahkikatın sonucu Adliye ve Mezahip Nezareti Celilesi'ne oradan Divan-ı Hümayun Kalemi'ne oradan da Şurayı Devlet'e havale edilmiş olup neticede üzerine inşaat yapılacak olan arsanın çok eskiden beri Rum cemaatine ait kabristan olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Rum cemaati ile Patrikhane arasında bir ihtilaf söz konusu olamayacağı da anlaşılmıştır. Arazinin on iki dönümden ibaret olduğu ve bir kısmında kabirler olmasına rağmen kalan yerde yetimhanenin inşa edilebileceği kanaatine varılmıştır⁴⁴. Bütün bunların sonucunda da Küçükbalıklı arsası Mukataaya bağlanarak üzerine Rum yetimhanesi inşaatı için izin çıkmıştır⁴⁵.

* Tapu ve kadastrodan sorumlu devlet bakanlığı.

⁴⁰ B.O.A., DH:MKT., 2283/68, 08.Ş.1317.

⁴¹ B.O.A., İ.AZN., 34/38, 10.Ra.1317. BOA., 1359/101830, 14.R.1317.

⁴² B.O.A., MV., 99/65, 27.Za.1317.

⁴³ B.O.A., BEO., 1468/110035, 05.Z.1317.

⁴⁴ B.O.A., ŞD., 794/18, 08.Z.1317.

⁴⁵ B.O.A., DH. MKT., 2336/143, 25.Z.1317.

Başta Rum Patrikhanesi olmak üzere Rum cemaatinin de verdiği mücadele sonucu yıkılan yetimhanenin yerine istedikleri gibi Küçük Balıklı Rum Hastanesi'nin yanına yeni bir yetimhane yapılması söz konusu olabilecektir. Böylece kimsesiz Rum çocukların mağduriyetleri de ortadan kalkacaktır. Fakat kısa bir süre sonra Rum cemaati Büyükkada'daki Hıristos Manastırı civarında Palas şirketine ait olan binaya talip olacaktır. Bu bina 1800'lerin sonunda Büyükkada'nın manastır tepesinde tamamen ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Fransız şirket, binayı *casino-hotel* olarak işletmeyi planlamıştır. Fakat dönemin yöneticileri örf ve adetlere ters düştüğü gerekçesiyle binanın bu şekilde kullanılmasına izin vermemiştir. Bunun üzerine Rum cemaati bu binanın alınarak yetimhane yapılmasını ve Küçük Balıklı Hastanesi'nin yanındaki yetimhanenin oraya taşınması için harekete geçtiler. Bunun için Adliye ve Mezahip Nezareti'ne ve diğer makamlara başvurarak gerekli iznin verilmesini istemişlerdir. İstenen binanın orman içinde bir mesire yeri olması nedeniyle söz konusu yetimhanenin burada taşınmasının uygun olmayacağı şehremanetinin de bu binayı istimlak gücünün olmamasına binaen bu konuda son kararın Şurayı Devletçe verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁶.

Kısa bir süre sonra zengin Rum aileleri devreye girerek binayı satın almışlardır. Dönemin padişahı II. Abdülhamit de bir miktar para bağışında bulunup bir ferman yayınlarak bu binanın Balıklı Rum Hastanesi'nde barınan Rum yetimlerin hizmetine verilmesini belirtmiştir. Böylece adı geçen binanın Rum Patrikliğinin himayesine devri sağlanmıştır.

Büyükkada'daki bu bina Mayıs 1903'te II. Abdülhamit ve Patrik III. İoakim'in de katılımı bir törenle yetimhane olarak açılmıştır. Diğer yetimhanelerde olduğu gibi burada da çocukların hayata hazırlanması için çalışılmıştır. Yetimhanede ilkokul ve çeşitli meslek okulları tesis edilmiştir. Bu bağlamda çocukların ilkokulu bitirdikten sonra meslek okullarından birine devam ederek bir meslek sahibi olmaları hedeflenmiştir⁴⁷. Böylece yetimhaneden ayrıldıktan sonra dışarıda iş bulma olanağına sahip olacakları düşünülmektedir.

Sonuç

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde vakıflar aracılığı ile Müslüman tebaaya yönelik yardıma muhtaç olanlar ve yetimlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Gayrimüslimler için de devlet gerekli maddi desteği vererek onların kendi sosyal kurumlarını oluşturmalarını ve yetimlerine sahip çıkmalarını sağlamıştır. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti'nin

⁴⁶ B.O.A., DH. MKT., 490/19, 19.M.1320.

⁴⁷ <http://www.adalardan.net/buyukada-um-yetimhanesi>.

yaşadığı olumsuzluklar birçok insanın hayatını kötü yönde etkilemiştir. 1877-78 Rus savaşının kaybedilmesi, elden çıkan topraklar, vatan topraklarına zorunlu göç, ülke içerisinde yaşanan karışıklıklar birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Kaybedilen hayatların arkasında kalan yetimler, devletin himayesine muhtaç kalmıştır. Kimsesiz çocuklar ve bunların korunması, eğitimleri ve bir meslek edinip ayakları üzerinde durup, hayata tutunmaları konusu devletin gündemini her dönem meşgul etmiştir. Devleti yönetenler bu dönemde de soruna çözüm bulmak için bazı kurumlar açmışlardır. Bunlar; Mithat Paşa'nın açtığı ıslahhaneler, II. Abdülhamit döneminde açılan Darülaceze, Darülhayr-i Âli ve II. Meşrutiyet döneminde açılan Darüleytamlardır. Ama devletin yetersiz kaldığı durumlar da yaşanmıştır. Bu dönemde içinde bulunulan koşullardan dolayı devletin zaman zaman bu çocuklara tam anlamıyla ulaşamadığı görülmektedir. Bu aşamada devreye giren yabancı devletler ve azınlıklar yetimlerle ilgilenmek, onlar için yetimhane açmak ya da iâşelerini sağlamak gibi bahanelerle kendi amaçları doğrultusunda çalışmaya başlamışlardır. Bu çalışmalar neticesinde azınlıklar ve yabancılar kendi yetimhanelerini açmışlardır. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun sıkıntılı bölgelerinde faaliyet göstermişlerdir. Ermeniler ve Rumlar her konuda olduğu gibi bu konuda da son derece rahat bir tutum sergilemişlerdir. Yetimhane açma, yeni yetimhane yeri belirleme ya da mevcut yetimhaneyi daha iyi koşullardaki bir başka binaya transfer etme gibi hususlarda hiç sıkıntı çekmeden amaçlarına ulaşmışlardır.

Anadolu'da Ermenilerin bağımsızlık fikirlerini canlı tutma ve o bilinç etrafında incelediğimiz belgelerden de anlaşılacağı gibi Ermeni çocuklarını örgütleme çabası yetimler üzerinden işlenirken, Balkanlarda ise kimsesiz çocuklar siyasi faaliyetlere paravan edilmiştir. Bütün bu durumlar aslında devletin vatandaşına karşı görevini tam olarak yerine getirememesinden kaynaklanmıştır. Eğer devlet sorumluluğunu yerine getirebilse idi bu tür yıkımlarının önüne geçilebilirdi.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- B.O.A., A.MTZ.(04), 109/20, 05.Za.1321.
B.O.A., AMTZ.(04), 113/21, 4.M.1322.
B.O.A., A.MTZ. 111/46, 08.Z.1321.
B.O.A., BEO.D., 950/71214, 9.Z.1314.
B.O.A., BEO., 1468/110035, 05.Z.1317.
B.O.A., BOA., 1359/101830, 14.R.1317.
B.O.A., DH.MKT., 2416/73, 25.C.1318.
B.O.A., DH.MKT., 2437/41, 18.Ş.1318.
B.O.A., DH. MKT., 1581/ 12, 29.R.1306.
B.O.A.,DH.MKT., 2174/65, 22.L.1316,
B.O.A.,DH.MKT., 2174/49, 28.L.1316,
B.O.A., DH.MKT., 2178/74, 04.Za.1316.
B.O.A., DH.MKT., 2205/117, 11.M.1317.
B.O.A., DH:MKT., 2283/68, 08.Ş.1317.
B.O.A., DH. MKT., 2336/143, 25.Z.1317.
B.O.A., DH. MKT., 490/19, 19.M.1320.
B.O.A., HR.HMŞ., 159/72, 3.KS.1291.
B.O.A., HR. HMŞ. İŞO., 136/14, 28.Ar.1331.
B.O.A., İ.AZN., 32/7, 7.Ş.1316.
B.O.A., İ.AZN., 34/38, 10.Ra.1317.
B.O.A., İ.DH. 1324/ 1313/M.1, 02.M.1313.
B.O.A., İ.HR., 221/12828, 18.Ra.1283.
B.O.A., İ.HR., 221/12899, 13.Ca.1283.
B.O.A., İ.HUS., 142/92, 24.R.1324.
B.O.A., İ.HUS., 74/59, 19.Z.1316
B.O.A., MV., 99/65, 27.Za.1317.
B.O.A., ŞD., 794/18, 08.Z.1317.
B.O.A., Y.PRK.ŞH., 11/125, 27.Z.1319.
B.O.A., Y.PRK.MF., 01/51, 01.B.1304.
B.O.A., Y. MTV. 258/7, 01.M.1322.
B.O.A.,Y.A.RES., 95/46, 23.Ca.1316.

Kitap ve Makaleler

- Akyüz 2010 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.
Güdek 2012 Meral Güdek, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı

- Çanlı 2003 Mehmet Çanlı, “Eytam İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, Emine Gürsoy-Naskali ve Aylin Koç, (edt.), İstanbul, s.59-86.
- İpek 1994 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri* (1877-1896), Ankara.
- Kapıcı 2013 Hikmet Zeki Kapıcı, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Disiplin: Darülhayr-i Âli Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.6, sayı.28, s.166-180.
- Karatay 2007 Abdullah Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Koç 2007 Bekir Koç, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(2), s.35-50.
- Marmaris “Marmaris Eytam İdareleri”, *Marmaris Belediyesi Yerel Tarih Bülteni*, Ağustos 2015, sayı:112, s.2-3.
- Müezzinoğlu 2012 Ersin Müezzinoğlu, “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, *History Studies*, Volume 4/1, s.399-417.
- Özbek 1999 Nadir Özbek, “Darülhayr-ı Âli”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 182, Şubat, s.75-84.
- Özcan 2006 Tahsin Özcan. “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 14, s.103-121.
- Özkan 2016 Salih Özkan, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde darüleytamı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:19, Bahar, s.153-178.
- Sofuoğlu 2003 Ebubekir Sofuoğlu, “Osmanlı Devletinde Yetimler İçin alına Bazı Tedbirler” *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, Emine Gürsoy-Naskali ve Aylin Koç, (edt.), İstanbul, s.49-58.
- Yazıcı 2007 Nesimi Yazıcı “Osmanlıda Yetimlerin Korunması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVIII, Sayı: 1, s.1-46.
- Yıldız 2010 Hatip Yıldız, “II. Abdülhamid Döneminde Diyarbekir Vilayet’inde Açılan Yetimhaneler ve Vali Mehmed Halid Beyin Misyonerliği Önleme Çabaları”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 14, s.103-118.

İnternet Kaynakları

<http://www.adalardan.net/buyukada-rum-yetimhanesi>.

SUMMARY

Children are the safeguard of our future. It is extremely important for society's continuity that they grow up as healthy individuals. States have to give children, who are the safeguard of our future, the appropriate care. Wars and natural disasters cause many people to lose their lives leaving many orphans and dependents in their wake. Meeting the basic needs of orphans and independents such as food and shelter is an important issue, one that states have to resolve. In the Ottoman Empire orphans and dependents in this situation were cared for by means of pious foundations. Various institutions were opened in this regard. The Darü't Talim school, which was founded during the reign of Sultan Mehmet the Conqueror, considered the taking in of orphaned children a priority. Furthermore, in addition to their own functions institutions such as mutual aid funds, tradesmen's funds and funds belonging to the Janissary forces tried to ensure that the orphaned children in their respective communities were provided with an education and given work. Later on, special orphans' funds were established with a view to preserving dependents' possessions and putting them to good use. Work in this vein continued at various locations throughout the Empire. While Governor of the Danube Province, Mithat Pasha made it a priority to open up schools called Islahhane (Youth Hall) with the aim of protecting orphaned children in Nish (in Serbia), Ruse and Sofia (both in Bulgaria) and making them productive members of society. Institutions such as Darülaceze and Darülhayr-ı Âli were opened during the reign of Abdülhamit II for similar purposes.

The migrations that took place in lands lost due to the Balkan Wars and the First World War at the start of the 20th Century and the orphans left behind by our soldiers who had fallen in battle forced the state to seek new measures. Since the existing institutions were inadequate to the task, the darüleytam (orphanage) institutions for the orphans of fallen soldiers were opened in 1914. Later on, children orphaned by other causes were also placed in the darüleytam orphanages. These orphanages also took in children who had been housed in missionary schools throughout the country but who were later left destitute. Not only did orphanages take in orphaned children, they also undertook the important task of giving them work and preparing them for real life. Minorities in the multinational construct that was the Empire received all manner of support from the state in this regard and they opened various institutions for their own dependents thus safeguarding their future. Important studies have been made by the state and in particular by non-Muslims researching the orphans left behind by the wars that took place in the final periods of the Ottoman Empire and that ended in defeat. There was an increase in Armenian terrorism in Anatolia towards the end of the 19th century with many children being left orphaned. These orphaned children became a focal point for missionaries. Western states also opened orphanages in various parts of Anatolia in order to increase their influence over the Ottoman Empire. With the education they provided in the orphanages that they had opened they planned to raise the orphans with a view to preserving their Armenian identity and ensuring independence for the Armenians. In order to foil these activities, the state was asked to

open a huge orphanage in Anatolia immediately and to place orphans there from every nation educating them in such a way as to thwart the missionaries' destructive activities. Given the increasing number of orphans the Armenian Patriarchate petitioned to increase the capacity at the orphanage in Dersaadet (Istanbul) and also to have a new orphanage made.

Themselves Ottoman citizens, the Greeks opened orphanages in the Balkans and in Dersaadet in order to give shelter and work to their own dependents. A detailed work order for the orphanage to be opened in Yanya was drawn up. The Greek community and the Greek Patriarchate worked hard to have a replacement orphanage built for the one lost in the earthquake in Yedikule.

Just as they were with every topic, the Armenians and the Greeks were extremely complacent in the matter of orphanages. Without experiencing any trouble at all, they achieved their goals in such matters as opening orphanages, determining sites for new orphanages or transferring existing orphanages to other buildings with better amenities. It can be seen just how complacently those forces that wanted to take advantage of the Ottomans' plight were acting, and how they were working against the state. All of this was in fact the result of the state not fully carrying out its obligations towards its own citizens. If the state had been able to fulfil its obligations it would have been able to avoid this kind of destruction.

The aim of this study is to show the efforts made by minorities, foreign states and missionaries with respect to orphans in pursuit of various goals in the Ottoman lands in the late 19th and early 20th centuries, the orphanages that were opened to further these goals or where considerable effort was made to have them opened, to show how order was achieved at these orphanages and also to demonstrate with several examples what kind of education was given to children at these orphanages. Benefiting from literature relating to this topic, this study is based on official correspondence from the period found in the Ottoman archives and cites the work order for the orphanage that was to be built in the town of Yanya.